

ILDEFONSO
FALKONES

Slikar
DUŠA

Prevela sa španskog
Gordana Mihajlović

■ Laguna ■

Naslov originala

Ildefonso Falcones

EL PINTOR DE ALMAS

Copyright © 2019, Ildefonso Falcones de Sierra
Translated from the original edition of PenguinRandom
House Grupo Editorial, Barcelona, 2019
Translation copyright © 2020 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Kad sam počeo da pišem ovu knjigu, bio sam zdrav, a onda sam, usled teške bolesti, završnu tačku stavio osećajući da mi se bezbroj igala zariva u jagodice prstiju. Želim da je posvetim svima onima koji vode borbu protiv raka, kao i onima koji nam pomažu, bodre nas, uz nas su, pate s nama, i tu i tamo moraju da istrpe naše beznade. Hvala.

PRVI
DEO

1

Barselona, maj 1901. godine

P ovici više stotina žena i dece razlegali su se po uličicama starog gradskog jezgra. „Štrajk!“ „Zatvarajte vrata!“ „Zaustavite mašine!“ „Spustite roletne!“ Odred žena zadužen da sprečava štrajkbrehere da rade – a mnoge od njih su u naručju nosile mališane ili su se trudile da ih drže za ruku uprkos njihovim nastojanjima da pobegnu kako bi se pridružili nešto starijoj deci, oslobođenoj stega – stupao je ulicama starog grada pozivajući radnike i dućandžije čije su radionice, fabrike i radnje još bile otvorene da smesta obustave rad. Motke i šipke podignute uvis većini su delovale ubedljivo, mada polomljena stakla na izlozima i poneka tuča nisu bili ništa neobično.

– Pa to su žene! – razdera se neki starac s balkona na prvom spratu, tačno iznad glave jednog rasrđenog vlasnika dućana koji se sukobio s dvema štrajkačicama.

– Anselmo, ja... – Dućandžija diže pogled.

Njegovo izvinjenje su ućutkali zvižduci i pogrde mnogih koji su posmatrali taj prizor s ostalih balkona na tim starim, zbijenim kućama, gde su stanovali radnici i sirotinja, s ispucalim pročeljima, zidovima sa sluštenim krečom i vlažnim mrljama. Čovek

stisnu usne, odmahnu glavom i navuče rezu dok je nekoliko musavih derana u prnjama klicalo od radosti i podsmevalo mu se. Neki posmatrači su se bez zazora smeškali pošalicama grupe prerano stasalih štrajkača; dućandžija nije bio omiljen u toj četvrti. Izrađivao je i prodavao sandale od konoplje. Nije davao na veresiju. Nije se osmehivao, a ni nazivao dobar dan ljudima.

Dečurlija se uporno rugala sve dok ih policajci koji su pratili odred progoniteljki štrajkbrehera nisu umalo stigli. Tada su se nadali u jurnjavu za bulumentom što je i dalje špartala uličicama srednjovekovne Barselone, krivudavim i mračnim, pošto prekrasna prolećna svetlost tog meseca maja nije prodirala u uzani splet sokaka u gradskom jezgru dalje od najviših spratova zgrada koje su se uzdizale iznad kaldrme. Ljudi na balkonima su zamukli dok su prolazili žandarmi, neki na konjima, s isukanim sabljama, najvećma zgrčenog lica, a napetost se mogla opipati u njihovim skraćenim pokretima. I jedni i drugi su bili svesni sukoba koji se nametao tim ljudima: njihova obaveza je bila da zaustave nezakonite odrede progonilaca štrajkbrehera, ali nisu bili raspoloženi da jurišaju na žene i decu.

Istorija radničkih revolucija u Barseloni bila je povezana sa ženama i decom. Žene su u brojnim prilikama podsticale muškarce da se drže po strani od nasilnih akcija. „Neće se drznuti da krenu na nas, a ima nas dovoljno da nateramo ljude da zatvore radnje“, obrazlagale su. I tako je bilo i tog maja 1901. godine, kad su radnici pohrlili na ulice nakon što je, krajem aprila, Tramvajska kompanija otpustila svoje radnike u štrajku i angažovala štrajkbrehere da ih zamene.

Ipak, generalni štrajk radi odbrane tramvajdžija, čemu su težila radnička udruženja, bio je daleko od ostvarenja, i uprkos nekim nasilnim akcijama, činilo se da žandarmerija drži pod kontrolom stanje u gradu.

Najednom se iz usta više stotina žena začu graja pošto se među njima pronela vest da se jedan tramvaj kreće Ramblom. Prolomiše se psovke i preteći povici: „Štrajkbreheri!“ „Kopilad!“ „Juriš na njih!“

Štrajkačice su žustrim korakom, neke od njih gotovo trčeći, prošle Ulicom Portaferiza i stigle do Ramble cveća, iznad pijace Bokerija, koja za razliku od ostalih barselonskih tržnica poput Tržnice Svetog Antonija, Born ili Konsepsio, nije nastala kao plod nekog konkretnog projekta, nego su prodavci zauzeli Trg Svetog Josifa, veličanstveni prostor zasvođen arkadama; naposljetku su trgovci pobedili i trg je prekriven tendama i privremenim krovovima, a tremovi zgrada koje su okruživale trg postali su zidovi nove pijace. Tradicionalne tezge za prodaju cveća, konstrukcije od livenog gvožđa poređane jedna sučelice druge duž cele ulice, bile su zatvorene, iako su cvećarke, mnoge od njih podbočene, prkoseći, stajale kod svojih stolova spremne da ih brane. U Barseloni je cveće prodavano jedino u tom delu Ramble. Na pijaci Bokerija bezbrojna zaprežna kola za prevoz robe sa ceradama i konjima čekala su parkirana u vrsti, bok uz bok, svega koji korak od tramvajskih šina. Atovi su nervozno reagovali na galamu i bujicu žena. Ali tek poneka među njima je obratila pažnju na metež konja što su se propinjali, slugu i prodavaca što su štraparirali tamo-ovamo. Približavao se tramvaj koji je vozio na liniji od Barselone do Grasije, s početnom stanicom na Rambli Svete Monike, tik uz pristanište.

Dalmau Sala je pratio odred progoniteljki štrajkbrehera u obilasku starog grada zajedno s mnogim drugim muškarcima, ćutke, iza žandarma. A sad, u prostranom području kao što je Rambla, vidik se proširio. Vladao je potpuni haos. Konji, taljige i vlasnici radnji. Građani u trku, znatiželjnici; žandarmi koji su se raspoređivali u formaciju pred grupom žena i dece postrojenom ispred njih, kao ljudska barijera koja nastoji da ukloni sve druge prepreke što su se sjatile na tramvajskim šinama kako bi zaustavile mašinu.

Jeza prostruja kroz Dalmauovo telo od glave do pete kad je spazio da neke žene podižu mališane i pokazuju ih žandarmima. Druga dečica, malo starija, stajala su držeći se za majčinu suknju, prepadnuta, razrogачenih očiju, pretražujući prostor u potrazi za odgovorima koje nisu pronalazili, dok su mladi, uzoholjeni zbog takve atmosfere, još i začikavali žandarme.

Ne tako davno, pre četiri-pet godina, Dalmau je napravio isti takav ispad pred policajcima; majka je išla za njim, vičući, zahtevajući pravdu ili bolje socijalne uslove, podstrekujući ga da se bori, kao i većina majki koje su isturale decu ispred sebe u odbranu ciljeva za koje su smatrale da su važniji čak i od fizičke nepovredivosti njihovih tela.

Vriska žena je načas kod Dalmaua izazvala pijanstvo nalik onome kakvo je osećao u prošlosti kad bi stao pred policiju. Tada su se osećali kao bogovi. Borili su se za radnike! Ponekad bi žandarmerija ili vojska jurišala na njih, ali danas neće biti taj dan, rekao je sebi skrećući pogled ka štrajkačicama koje su stale pred tramvaj. Ne. Današnji dan nije predodređen da snage javnog reda napadnu žene; predosećao je to, znao je to.

Nedugo zatim otkrio je gde su. U prvom redu, ispred svih ostalih, zadevajući pogledom, kao da mogu samo očima da zaustave sve bliži tramvaj na liniji do Grasije. Dalmau se osmehnu. Šta sve neće postići ti pogledi? Monserat i Ema, njegova mlađa sestra i njegova devojka, nerazdvojne, spojene nesrećom, ujedinjene u borbi za radnička prava. Tramvaj se primicao zvoneći zvoncem; na suncu koje se provlačilo između stabala drveća u Rambli odbleskivali su se točkovi i ostali metalni delovi vagona. Pokoja žena odstupi; malo, veoma malo njih. Dalmau se uspravi. Nije se bojao za njih; staće. Majke i žandarmi su učitali, pozorno motreći. Mnogim radozalcima zastade dah. Grupa žena na šinama kao da je nadrasla sebe, čvrsta, tvrdokorna, spremna da bude oborena.

Stao je.

Žene su počele da kliču koliko ih grlo nosi, a ono malo putnika koji su se odvažili da sednu u tramvaj i vozili se u gornjem delu vagona, pod vedrim nebom, sedeći na suncu, silazili su navrat-nanos kako bi pobjegli nakon vozača i kontrolora, sve samih štrajkbrehera, koji su iskočili iz tramvaja i pre nego što se zaustavio.

Dalmau osmotri Emu i Monserat, obe sa stegnutom pesnicom podignutom uvis, nasmešene, ushićeno su proslavljale pobjedu sa saborkinjama. Nije prošao ni minut a tih više stotina žena prislonilo se uz tramvaj. „Hajde!“ „Oborimo ga!“ Žandarmerija je pokušala

da reaguje, ali prepreka s decom se obrušila na njih. Sijaset ruku se naslonilo na bok vagona. Još toliko, one koje nisu mogle da dohvate mašinu, pridržavale su leđa štrajkačica ispred sebe.

– Gurajte! – uzviknu više njih u isti mah.

– Jače!

Tramvaj se zaljulja na gvozdenim točkovima.

– Još jače! Još, još...

Jedan, dva... Mašina se sve snažnije njihala u ritmu u kome su se žene međusobno bodrile. Najzad se začu vriska iz stotina grla, prethodeći prevrtanju vagona. Gromor se pomeša sa cepkama, komadima gvožđa što su udarali jedan u drugi a oblak prašine obavi tramvaj i žene.

Urlik zapara relativnu tišinu koja je zavlдалa pošto je vagon tresnuo o tlo.

– Da živi revolucija!

– Živela anarhija!

– Opšti štrajk!

– Smrt fratrima!

Više posla i bolje nadnice. Smanjenje iscrpljujućeg radnog vremena. Okončanje rada dece. Da se stane na put moći Crkve. Veća bezbednost. Pristojni stanovi. Proterivanje sveštenstva. Zdravstvo. Svetovno obrazovanje. Pristupačna hrana... Bezbroj zahteva je zaglušujuće hučalo u Rambli cveća u Barseloni a takođe ih je izvikivala masa sveta niskog roda, okupljajući se malo-pomalo i vatreno plješčući radnicama.

Ema i Monserat, oznojene, prljavih lica potamnelih od prašine koja se podigla kad je pao vagon, uzbuđeno su skakale, bodrile saborkinje i dizale ruke popevši se na bok tramvaja.

Dalmau se nakostrešio posmatrajući te dve mlade devojkе. Hrabre su! Daju sve od sebe! Setio se situacija kada su, zajedno s majkama i suprugama radnika, izlazile na ulicu braneći neki opšti cilj. On nije bio stariji od njih ni dve godine, a ipak su ga te dve curice, kao da ih činjenica da su žene primorava na to, nadmašivale u smelosti, i vikale, psovale pa i izazivale žandarme. I sad su tu, popele su se na tramvaj koji su maločas oborile golim rukama.

Dalmau zadrhta, dignu pesnicu, i uzbuđeno se priključi galami i zahtevima svetine.

Uzbuđenje i gromor su još odzvanjali u Dalmauu, komešali se u njemu, zaglušivali ga, dok se peo Paseđ de Grasijom u pravcu fabrike keramike u kojoj je radio, u Les Kortsu, na ledini kraj bujičnog korita Bargajo. Nije imao priliku da prozbori koju s devojkama pošto je, kad su ostvarile svoju nameru, nervoza što ju je pokazala žandarmerija prisilila odred progoniteljki štrajkbrehera da se razide i rasterala žene i decu u svim pravcima. Možda je moguće prepoznati Monserat i Emu, pomislio je. Sto posto, kazao je sebi, i nasmešio se gazeći list otpao s drveta. Ko bi zabravio kako su izgledale popevši se na vagon? Međutim, brzo su se pomešale s ostalim ženama na pijaci Bokerija ili na Rambli: nalik mnogim drugima, u suknji dugoj do gležnjeva, s pregačom i u košulji, najčešće zavrnutih rukava. Starijima je glava obično bila pokrivena maramom, najčešće crnom; ostalima je kosa bila skupljena u punđu, bez šešira. Te žene su bile potpuno drugačije od onih što su se mogle videti kako šetkaju Paseđ de Grasijom, bogate, elegantne.

Svakodnevno, dok je išao ili se vraćao tom velikom žilom kucavicom grofovskog grada, Dalmau se naslađivao posmatrajući dame koje su uznosito šetale između dadilja u belom s njihovom decom, između konja i kočija. Grudi, stomak i zadnjica; pričalo se da su to tri merila za procenjivanje idealne žene. Ženska moda se promenila s dolaskom modernizma, kao i arhitektura i druge umetnosti, i kruti srednjovekovni detalji, korišćeni u poslednjih deset godina prethodnog veka, postepeno su zamenjeni drugima koji su prikazivali žive žene, u korsetima što su isticali prirodne obline njihovih tela nekako čudesno vijugajući: isturene grudi, ravni, utegnuti stomaci, a zadnjica uzdignuta kao da će svakog trenu napasti. Kad je imao vremena, Dalmau bi seo na jednu klupu u aveniji i pravio skice tih žena drvenim ugljem, iako je u svojoj uobrazilji imao običaj da izostavi odeću i crtao ih je nage. Nije

želeo da se ograniči na ono što su nagoveštavali korseti i odeća. Stopala, noge, gležnjevi, prvenstveno gležnjevi, tanki i vitki, s tetivama zategnutim kao žice; šake i ruke. I vratovi! Zašto upraviti svu pažnju isključivo na ta tri aršina: grudi, stomak i zadnjicu? Voleo je ženske aktove, ali nažalost, nije imao priliku da radi s modelima bez odeće; njegov majstor don Manuel Beljo zabranio je to. Muški aktovi, da; ženski, ne. Ako ih on ne slika, suprotstavljao se, neće ni Dalmau. Razumljivo, poznajući don Manuelovu suprugu, smeškao se Dalmau njemu iza leđa. Buržujka, reakcionarna, konzervativna, zagrižena katolikinja, do srži! Deleći sve te vrline sa suprugom, čvrsto se držala starinske mode, napuštene pre nekoliko godina, i još je nosila ispunu, konstrukciju vezivanu oko struka da bi se suknja odostraga našušurila.

– Isto kao puž – sprdao se objašnjavajući Monserat i Emi – sve stoji spreda, a tu je i nekakva ljuštura koja joj izbija iz guzice i prti je tamo kuda ide. Možete li poverovati da nisam kadar da je zamislim nagu?

Obe se nasmejaše.

– Zar nikad nisi skinuo ljušturu pužu? – upita ga sestra. – E pa, tom balavcu staviš malo dlake umesto rogova i eto ti tvoje buržujke gole, balave kao i sve one.

– Umukni! Uh, što je odvratno! – zakuka Ema odgurujući Monserat. – A zašto moraš da zamišljaš nage žene? – Okrenula se ka Dalmauu. – Zar nisi zadovoljan onim što imaš kod kuće?

Poslednju primedbu je izgovorila otežući reči, umilnim, mahnim glasom. Dalmau je privuče sebi i poljubi u usta.

– Naravno da sam zadovoljan – šapnu.

I zbilja, izuzev što je kradomice gledao erotske fotografije na kojima je proučavao žensku nagotu koju mu je majstor zabranjivao, jedino mu je Ema pozirala naga. Čuvši za to, Monserat se takođe ponudila.

– Kako da slikam голу rođenu sestru? – usprotivio se.

– To je nešto umetničko, zar ne? – navaljivala je ona praveći pokret kao da će skinuti košulju, što je Dalmau sprečio hvatajući je za ruku. – Obožavam kako si nacrtao Emu! Tako je... čulna! Tako

ženstvena! Liči na boginju! Niko ne bi rekao da je kuvarica. Želela bih i ja sebe da vidim takvu, a ne kao prostu radnicu u fabrici za štampanje pamučnih tkanina.

Dalmau zažmuri nekoliko časaka videvši da mu sestra povlači suknju sa cvetnim dezenom kao da želi da je se otarasi.

– I ja bih volela da me nacrtáš takvu – dodade Monserat.

– Da li bi i majka volela? – prekinu je on.

Monserat iskrivi gornju usnu i odmahnu glavom, praveći skrušen izraz lica.

– Nema potrebe da te slikam nagu da bi znala da si lepa koliko i Ema – pokušao je da je uteši. – Pa svi su zaljubljeni u tebe! Ludi su za tobom, kleče ti pred nogama.

Tog dana, posle prevrtanja tramvaja u Rambli, Dalmau je prilično kasnio na posao i nije imao vremena da se naslađuje zamišljenom nagotom buržujki koje su paradirale Paseđ de Grasiom. Nije imao vremena ni da posmatra modernističke građevine zidane u Ešampleu,* barselonskom Ensanceu:** oblasti izvan gradskih zidina u kojoj je stolecima bila zabranjena izgradnja zbog vojne odbrane, a u devetnaestom veku, kada su zidine srušene, ta oblast je urbanizovana. Majstor Beljo se odricao modernističkih građevina, iako je njegova fabrika dobro poslovala prodajući keramiku graditeljima.

„Sinko“, izgovorio se jednog dana kad se Dalmau osmelio da mu predoči tu protivrečnost, „posao je posao.“ Uistinu, kao što se zbivalo sa ženskom odećom, modernizam je nametnuo važne promene počev od Svetske izložbe u Barseloni 1888, kao zastranjenje teško prihvatljivo izvesnim konzervativnim naravima. U poslednjoj deceniji devetnaestog veka, žene, oslobođene ispune sukanja zbog koje su nalikovale puževima, i dalje su nosile krutu odeću, sličnu srednjovekovnoj. Tokom iste te decenije arhitekti su takođe potražili nadahnuće u srednjem veku trudeći se da oponašaju veličinu Katalonije iz onog perioda. Domenek

* Kat.: *Eixample*, proširenje, tj. novi grad. (Prim. prev.)

** Šp.: *Ensanche*, proširenje, čest naziv za nove četvrti španskih gradova. (Prim. prev.)

i Muntaner je vratio u upotrebu tehnike s materijalima načinjenim upravo od zemlje, kao što su bile fasadne cigle, i tako je izgradio kafe-restoran na samoj izložbi 1888. godine, impozantan zamak sa zupčanim kruništima i orijentalnim uticajima u kome je, međutim, dao sebi dozvolu da na spoljašnji friz postavi blizu pedeset belih keramičkih štitova, od preko stotinu koliko je bio predvideo, s reklamama proizvoda koji su se mogli piti i jesti u krčmi: mornarem kako pije džin; gospođicom kako liže sladoled; kuvaricom kako priprema čokoladu...

Kroz svega koju godinu Puć i Kadafalk je preduzeo rekonstrukciju Kuće Amalje u Paseđ de Grasiji upotrebljavajući gotičke elemente, narušavajući simetriju i klasicizam i darujući Barseloni prvu kolorističku fasadu. Na njoj se, isto kao Domenek u svom kafe-restoranu na Svetskoj izložbi, poigrao dekorativnim elementima, i iskorišćavajući sklonosti vlasnika zgrade, uvrstio je mnoge groteskne životinje: psa, mačku, lisicu, kozu, pticu i guštera kao čuvar; žabu koja duva staklo i još jednu što nazdravlja s čašom u ruci; dve svinje koje klešu vrč; magarca koji čita knjigu a drugi magarac ga posmatra s naočarima na nosu; lava ljubitelja fotografije skupa s medvedom sa kišobranom u ruci; zeca koji topi metal dok mu drugi zec prinosi vodu, i majmuna koji udara po nakovnju.

Ta dva ostvarenja, među još mnogima što su pozivala na promenu, na jedno drugačije poimanje arhitekture, bila su, po rečima Dalmauovog majstora, preteče Kuće Kalvet u barselonskoj Ulici Kasp, gde je Gaudi počeo da napušta istoricističko shvatanje koje je inspirisalo njegovo delo u prvoj epohi prošlog stoleća, da bi razvio graditeljstvo u kome je nastojao da materija poprimi pokret. „Pokret, kamenje!“, uzvikivao je don Manuel Beljo smetenog lica.

„Žene i zgrade“, jednom je priznao Dalmauu, „korak po korak se odvajaju od svoje klase, od svog izgleda i dostojanstva, od svoje istorije, i odaju se prostituciji: ove prve da bi se pretvorile u vijugave zmijske, a ovi drugi da bi postali nepostojana materija.“ Okrenuo mu je leđa krsteći se i čudeći kao da se ceo svet raspada. Dalmau je izbegao da odgovori da njega privlače vijugave žene i da se divi onima koji se trude da kovano gvožđe, kamen

pa i keramika poprimе kretanje. Ko bi drugi ako ne neki veštac, čarobnjak, izuzetan stvaralac mogao prikazati gledaocu materiju preobraženu u tečnost!

Velika zaprežna kola natovarena glinom, koja su vukla četiri snažna peršerona,* sa snažnom, veličanstvenom glavom, vratom i sapima, krupnih, dlakavih nogu, što su se sporo i tromo kretala pokraj njega dok je zemlja podrhtavala, prenula su Dalmaua iz razmišljanja. Digao je oči i ugledao prepun stražnji deo zaprege kako se ističe naspram dva visoka dimnjaka fabričkih peći koja su se uzdizala poviše njega. „Manuel Beljo Garsija. Fabrika keramičkih pločica.“ Tako je pisalo na belo-plavoj keramičkoj reklami na vrhu velike ulazne kapije; odatle se otvarao veliki prostor s bazenima i sušionicama, uz magacine, kancelarije i peći. Bila je to fabrika srednje veličine i pravila je serijske proizvode, ali je takođe izrađivala naročite komade koje su likovno uobličili ili osmislili arhitekti i predradnici za svoje zgrade ili za brojne trgovačke objekte, prodavnice, apoteke, hotele, restorane i ostale koji su se okretali keramici kao izuzetnom dekorativnom elementu.

U tome se sastojao Dalmauov posao: u crtanju. U stvaranju vlastitih dezena koji su zatim proizvođeni serijski i bili sastavni deo kataloga firme; da pretače u stvarnost i razvija druge nacрте koje su osmislili predradnici za zgrade ili objekte na kojima su radili praveći samo grube skice, ili naposletku, da sprovodi u delo modele koje su veliki modernistički arhitekti već savršeno pripremili.

– Izvinite, don Manuele. – Ušao je u majstorovu kancelariju koja je ujedno bila i atelje, pored fabričkih kancelarija, na prvom spratu jedne zgrade u sastavu kompleksa. – Ali situacija u starom gradu je bila haotična. Demonstracije, juriši policije – preuveličao je. – A morao sam da budem tamo zbog majke i sestre.

– Treba da brinemo o našim ženama, sinko. – Don Manuel, strogo u crnom, suzdržan, kao što je i priličilo, s tamnozelenom kravatom vezanom u ogroman čvor, klimnuo je glavom sedeći za stolom od mahagonija. Široki, gusti zulufi spajali su se s brkovima, takođe gustim, a besprekorno podšišana bujna kosa otkrivala je

* Poznata francuska pasmina konja. (Prim. prev.)

vrat i podbradak bez brade. – Potrebni smo im. Dobro postupaš. Ti anarhisti i pristalice bezvlašća će upropastiti ovu zemlju! Nadam se da ih je žandarmerija pošteno propustila kroz šake. Čvrsta ruka! To zaslužuju svi ti nezahvalnici! Ne brini, sinko. Idi da radiš.

Dalmauova kancelarija nalazila se vrata do vrata s majstorovom. Ni on se nije mešao s ostalim zaposlenima, koji su radili u zajedničkim salama: raspolagao je vlastitom prostorijom, dosta prostranom, gde je mogao da se usredsredi na rad, tih dana ograničen na dezen serije pločica s orijentalnim motivima: lotosovim cvetovima, lokvanjima, hrizantemama, bambusovim trskama, leptirima, vilinskim konjicima...

Da bi ovladao crtanjem cveća, pohađao je više predmeta dok se školovao na barselonskoj Akademiji primenjenih umetnosti Ljođa. Prirodni cvetovi; cvetovi iz profila; osenčeni cvetovi; njihovo crtanje, i naposljetku, kompozicija u ulju. Od predmeta izučavanih u Ljođi, gde se upisao s dvanaest godina, a koji su uključivali aritmetiku, geometriju, gestualni crtež, linearni i ukrasni crtež, crtanje po modelu, slikanje, među najvažnijima je bilo crtanje primenjeno na umetnosti i proizvodnju. Iz tih razloga je i stvorena škola Ljođa, radi podučavanja umetnosti radnika kojima je to bilo potrebno sa ciljem primene u industriji.

Polovinom devetnaestog veka, međutim, postao je skloniji čistim nego primenjenim umetnostima, ali nije napuštao ni ove druge, čija namena je bila da snabdeju industriju sredstvima, a među njima su se bez ikakve sumnje nalazili crteži cveća. Biljni elementi su bili izvanredan ornament gotičke umetnosti, a sad su, nakon potrage za tim srednjovekovnim nadahnućima, korišćeni u dekoraciji tkanina i odeće, industriji koja je bila zamajac Katalonije, a s modernizmom u arhitekturi, i na keramičkim pločicama i na zidnoj oplati, u mozaicima, u radovima od kovanog gvožđa, u finoj stolariji i staklarstvu, kao i u hiljadama gipsanih skulptura koje su ukrašavale te zgrade.

Dalmau je obukao radni mantil preko bež bluze koja mu je dopirala do kolena, a s pantalonama od mešavine vune i lana neodređene tamne nijanse, kapom i dubokim crnim kožnim cipelama

sačinjavala je njegovu uobičajenu garderobu. Čim je seo pred hrpu skica razbacanih na radnom stolu i poređao olovke, glasovi, smeh, povici i zvuci svojstveni fabrici u kojoj se proizvodilo, neki od njih gromki, iščekali su. Usmerio je sva čula na japanske crteže, trudeći se da primi u sebe tu orijentalnu tehniku koja je zapostavljala realizam tragajući za stilizovanom lepotom, bez ikakvih senki, veoma udaljenu od zapadnih merila i cenjenu na tržištu obuzetom potragom za različitosti, za egzotičnim, za modernim.

Isto kao što se u mislima bio odvojio od svih zvukova, tajac u ispražnjenim objektima kad se noć spustila na Barselonu zatekao ga je obuzetog radom. Bio je pojeo gotovo bez apetita, kao da mu to samo smeta, ručak koji mu je donet gore, a potom je svima odgovarao samo mrmorom kada su promolili glavu na vrata ateljea da se oproste. Don Manuel, izlazeći među poslednjima, nije bio izuzetak, i pošto je coknuo jezikom, što niko ne bi znao da li da pripiše zadovoljstvu ili negodovanju, okrenuo je leđa Dalmauu budući da se ovaj nije osvrtao na njegove reči i čak nije ni digao pogled sa crteža.

Prošla su još dva sata i svetlo iz cevčica plinskih lampi koje su osvetljavale atelje oslabilo je dok ga bezmalo nije ostavilo u polumraku.

– Ko je ugasio svetlo? – pobuni se. – Koga ima tamo?

– To sam ja, Pako – odgovori noćni čuvar odvrćući slavinu za dovod gasa da bi u ateljeu opet zasjalo svetlo.

Ono je pokazalo smežuranog starca. Bio je dobar kao hleb, ali ne bi smeo da bude tu. Majstor je zabranio pristup ateljeima, gde su se nalazili skice i nacrti, napola završena dela, materijal koji je moglo da vidi jedino osoblje od najvećeg poverenja.

– Šta ti radiš ovde? – začudi se Dalmau.

– Don Manuel mi je naredio da te izbacim ako previše okasniš. – Osmehnulo se pokazujući desni, pošto u ustima više nije imao zuba. – Stanje u gradu se zakomplikovalo, ljudi su veoma uzrujani – objasnio je – i majka ti je sigurno nervozna.

Možda je Pako u pravu. U svakom slučaju, skretanje pažnje je pružilo Dalmauovom stomaku šansu da se pobuni protiv gladi

koja mu je, zajedno s umorom koji je naprasno osetio u očima, posavetovala da završi radni dan.

– Gasi – zatražio je od stražara bacajući radni mantil na čiviluk u jednom uglu, gde se nesigurno zakačio za jednu držalju. – Šta se dogodilo u gradu? – hteo je da čuje zaključavajući radni sto.

– Situacija se zakomplikovala. Odredi progonitelja štrajkbrehera, prvenstveno žene i mladi, prošli su starim gradskim jezgrom kamenujući fabrike i radionice dok se nisu zatvorile. Izgleda da su pre podne prevrnule tramvaj i to ih je osokolilo. – Dalmau snažno frknu. – Nešto slično se dogodilo s velikim fabrikama u Četvrti Svetog Martina. Izvršeni su prepadi na policijske stanice. Balavurdija je to iskoristila da bi se poslužila starim trikovima i spaljeno je nekoliko poreskih kancelarija, verovatno nakon pljačke. Nastao je priličan rusvaj.

Sišli su niz stepenice do magacina u prizemlju. Tu se, pre nego što su izbili na prostrano zemljište što je okruživalo građevine gde je obrađivana glina, Dalmau pozdravio s dvojicom dečaka ne starijih od deset godina, koji su živeli i spavali u fabrici, na prekrivaču na podu, zimi blizu toplote koju su odavale peći, odmičući se sve više od njih kako se vreme prolepšavalo. Nisu bili čak ni šegrti, služili su za sve i svašta: da počiste, da budu potrci, da donesu vodu... Obojica su imala porodice; bar tako su govorili: uposljenike u Četvrti Svetog Martina, katalonskom Mančesteru, koji su se zlopatili tiskajući se u jednom stanu s još nekoliko familija. Četvrt Svetog Martina je bila daleko a majstor nije imao ništa protiv da žive u fabrici i zarade neku paru; zauzvrat je jedino zahtevao od njih da nedeljom dođu na misu u parohijsku Crkvu Svete Marije od Remeja. Izgledalo je da njihove porodice ne mare što ti derani žive u fabrici, niko nije dolazio da se raspituje za njih. Neka deca žive i u rđavijim uslovima, pomisli Dalmau mrseći razbarušenu kosu jednoga od njih na putu do kapije: čitava vojska mladeži, a računalo se da njihov broj premašuje deset hiljada, zvanih trinšerairesi*, nosila se s bedom na ulicama Barselone, proseći, krađući

* Kat.: *trinxeraires*. Mladi beskućnici i skitnice koji su živeli na ulicama proseći i baveći se sitnim krađama. (Prim. prev.)

i spavajući pod vedrim nebom, u nekoj rupi u koju bi uspeli da se smeste; bili su siročad ili naprosto napuštena deca kao ta dvojica šegrta o kojima njihove porodice nisu bile u stanju da brinu niti da ih hrane.

– Laku noć, majstore – pozdravi ga jedan od njih. U boji njegovog glasa nije bilo ni najblaže note pritvornosti: pohvala mu je bila iskrena.

Dalmau se okrenu, skupi usta, preturi po džepu pantalona i baci obojici po novčić dvoparac.

– Velikodušno! – Ovoga puta jeste bila primetna izvesna šaljivost.

– Šta, nisi našao kovanice od jedne pare? – bubnu drugi dečak.

– To su one... najmanje.

– Nezahvalnici! – zagrme čuvar.

– Pusti ih – zatraži Dalmau s osmehom na usnama. – Pazite šta radite s tim novcem – prihvati šalu – da ne ispadne posle da ste se prejeli.

– Ma šta mi napriča! – skoči jedan od njih. – Možda bi majstor hteo da večera zajedno s nama.

– Ja ne, hvala, drugi put. Večeras častite svoje devojke – posvetova ih Dalmau smejući se i zaputi se ka izlazu.

– S ove četiri pare ćemo smazati celu jagnječju plećku! – začu iza leđa.

– I napiti se vina iz Alelje!

– Nevaljalci – opet ih ukori čuvar.

– Ne, Pako, ne – prigovori mu Dalmau. – Šta drugo možeš očekivati od te dvojice derana koje su porodice napustile nego udri brigu na veselje?

Čuvar začuta dok je Dalmau prolazio pored uzdignute keramičke table s reklamom fabrike keramičkih pločica don Manuela Belja, i privikavao se na blistavu mesečinu koja je obasjavala utrine i ulice do kojih još nije stigla ulična rasveta. Udahnuo je noćnu svežinu. Tišina je bila napeta, kao da vika štrajkača koji su demonstrirali celog dana još lebdi u vazduhu. S mesta na kome se nalazio, on pogleda predeo koji se prostirao ka moru. Obrisi stotina visokih dimnjaka ocrtavali su se na mesečini. Barselona je

bila industrijski grad, načičkan raznoraznim fabrikama, skladištima i radionicama. Od devetnaestog veka se otpočelo s upotrebom energije vodene pare za poslove koji su drugde i dalje obavljani ljudskim radom, i to je doprinelo, uz uticaj susednih zemalja kao što je bila Francuska, kao i trgovački i preduzetnički duh nasleđen od predaka, da grad može da se uporedi s najnaprednijim evropskim prestonicama. Glavna je bila tekstilna industrija; polovina barselonskih radnika bila je zaposlena u njoj. Ipak, isticale su se još neke važne industrije, metalurška, hemijska i prehrambena. Uz njih drvna, industrija kože i obuće, hartije ili grafičkih umetnosti, i više desetina fabrika u gradu čije stanovništvo je dostiglo pola miliona duša. Ali ako su bogati industrijalci i buržoazija uživali i razmetali se svojim imetkom, zbilja običnog sveta, trudbenika, bila je mnogo drugačija. Radno vreme od deset-dvanaest sati dnevno sedam dana u nedelji za mizernu platu. U poslednjih trideset godina nadnice su porasle trideset procenata, a cena hrane sedamdeset. Nezaposlenost je bila sve veća; gradska prihvatilišta za beskućnike noću su bila prepuna, a narodne kuhinje su dnevno delile više hiljada porcija. Barcelona je, Dalmau odmahnu glavom, užasno okrutan grad prema ljudima zaslužnim za njegovo blagostanje, koji mu predaju život i zdravlje, porodicu i decu.

Monserat nije bila kod kuće. Ni Ema. Bez sumnje proslavljaju zajedno uspeh svoje pobune, pomisli Dalmau; možda na nekom sastanku pripremaju akcije za sutra, s osmehom na licu, čestitajući jedni drugima. Premišljao se da li da ode do prčvarnice u blizini Tržnice Svetog Antonija, ali zaključio je da, i ako nije zatvorena zbog štrajka, Ema svejedno neće biti tamo i raditi.

Dalmau je živeo s majkom na drugom spratu jedne stare zgrade u Ulici Bertrejans, u srcu istorijskog centra Barselone, uzanom sokaku koji je povezivao Ulicu Kanuda s Ulicom Svete Ane, na koju je gledala istoimena crkva, tih dana proširivana. Stan porodice Sala ličio je na sve ostale stanove zbijene u područjima kao što su bili staro gradsko jezgro, Sans, Grasiya, Četvrt Svetog

Martina... Zgrade od četiri ili pet spratova, vlažne i mračne, s uzanim stepeništem koje se pelo do njih, bez kanalizacije, gasa i struje, sa sistemom tekuće vode koji je zavisio od rezervoara na krovu, zajedničkog za sve stanare. Na svakom odmorištu stepenika, gde je bio smešten zajednički nužnik, nalazilo se više stanova, međusobno sličnih: mračni hodnik je vodio u kuhinju s trpezarijom, koja se često provetravala preko unutrašnjeg dvorišta, a iza nje se ulazilo u prostoriju bez ijednog prozora i naposljetku u sobu s prozorom prema ulici.

U poslednjoj odaji, onoj što je gledala na ulicu, Dalmau je pronašao majku kako šije, kao i uvek, ovoga puta na svetlu slabšne sveće za koju se više činilo da uvećava pomrčinu nego da odaje nešto svetlosti ženi koja je neprestano, mehanički, pokretala pedalu šivaće mašine nabavljene u dućanu gospodina Eskudera u Ulici Avinjo. Po svoj prilici je radila ceo dan, verovatno više od trinaest sati.

– Kako ste, majko? – pozdravi je on ljubeći je u čelo.

– Kao što vidiš, sine – odvratila ona.

Neko vreme ju je posmatrao a onda je stao iza nje, milujući šakama njene podlaktice. Osetio je podrhtavanje koje je mašina prenosila na majčine ruke i ramena, što su se kretali u ritmu šića. Očiju uprtih u tkaninu na mašini, majka je stisnula usne u ovlaštan osmeh, ali nije ništa prozborila i nastavila je da radi, pokrećući pedale i provlačeći tkaninu kroz igle. Tog dana je šila bele okovratnike i manžetne za muške košulje; to joj je ponudio zastupnik robne kuće gde su prodavani. Pojedinačne bele manžetne i okovratnici bili su najslabije plaćen posao za švalju; nakon beskonačno dugog radnog vremena dobiće otprilike jednu pezetu. A vekna hleba je koštala četrdeset para. Zastupnik joj je bio obećao partiju pantalona pa čak i rukavica, ali danas je imao samo okovratnike i manžetne za bogataške bele košulje. Žuzefa, tako se zvala Dalmauova mati, nije gajila preterane nade da će taj čovek ispuniti obećanje. Možda bi sve bilo drugačije kad bi mu dopustila da je pipka, da je dirka. „Ne“, ispravila se, „ne dolazi u obzir.“ Neke žene su klečale pred njim i zadovoljavale ga, ili su se

saginjale u suknji i pregači zadignutim iznad struka nudeći mu šta god poželi. A mlađe su i lepše od nje! Poznavala ih je; ponekad ih je čak čula kako se raspravljaju šapatom, skrhane: na koju li će doći red danas? Jer mogla je biti samo jedna: taj muškarac nije posedovao čudesne seksualne moći; proso bi spermu za tili čas a još brže bi se zadovoljio. Žuzefa ih nije osuđivala. Nije bila nimalo kivna na njih. Imaju decu, i gladne su.

Ona uzdahnu. Dalmau to opazi i nežno joj stisnu podlaktice. Žuzefa je dobijala pomoć od sina. Većina švalja, pa i one koje to nisu bile, gledale su je zavidno i često su se sašaptavale dok je prolazila. Ona je to primećivala i nije joj bilo milo zbog toga: nije smatrala da je drugačija od ostalih: siromašna udovica nepravedno osuđenog radnika anarhiste preminulog u izgnanstvu usled posledica mučenja kojima je bio podvrgnut, kako joj je saopšteno, iz dana u dan je gubila vid, a zbog bronhitisa što je kosio švalje, koje su satima nepomične za šivaćim mašinama, loše se hrane, uvek iscrpljene, udišu kužni vazduh što se penjao iz donjeg sloja tla, trpe vlagu što im se uvlačila i u same kosti, a sve to da bi snabdele buržuje belim manžetnama i okovratnicima. Dalmau je, naprotiv, bio uvažen i imao je dobru platu radeći za onog „bogomoljca što pravi keramičke pločice“, kako su ga nazivale žene iz kuće, uključujući i Emu. „Ostavite sve to, majko“, često ju je molio Dalmau, bez obzira na sve. Ali Žuzefa nije želela da je sin izdržava. On će se oženiti, imaće svoje potrebe. Pomaže joj, jeste, i to mnogo, toliko da ne mora da se potčini pohoti zastupnika za odeću. Takođe pomaže sestri, pa i starijem bratu Tomasu, anarhisti, pristalici bezvlašća kao što je bio pokojni otac: idealisti, buntovniku, poborniku utopije, topovskom mesu kao što je bio njegov roditelj.

– A malena? – upita Dalmau koristeći ime od milja za Monserat, i poslednji put stisnu majčine ruke pa sede na krevet u kome su spavale dve žene, pored mašine za šivenje.

– Đavo bi ga znao! Valjda priprema demonstracije za sutra. Dolazila je i ispričala mi da su danas prevrnule tramvaj – reče majka, a Dalmau klimnu glavom. – U naše doba u tramvaje je bilo upregnuto više konja. Bilo je teško prevrnuti ih – našali se.

– A znate li nešto o Emi?

– Da. – Kategorična potvrda iznenadi Dalmaua. Majka ublaži izraz lica. – Došla je s tvojom sestrom. Donela je hranu u loncu. Jedno od tvojih omiljenih jela – dodade namigujući mu. – Zatim su otišle da nastave borbu.

Bacallà a la llauna. Zaista, bilo je to jedno od jela koje je Dalmau najviše voleo, a Ema je umela da ga pripremi: bakalar iz koga je odstranjen višak soli, ne preterano, toliko da još čuva ukus mora, uvaljan u brašno i ispržen. Kad se isprži i stavi u *llaunu*, duboki pleh, u preostalom ulju se izdinstava nekoliko čenova belog luka isečenog na tračice, i dodaju im se mlevena crvena paprika i vino, da se luk ne bi prepržio i postao gorak. Krčka se nekoliko minuta a zatim se sipa preko bakalara... Žuzefa je podgrejala jelo na žaru plotne ugrađene u zid, i poslužila ga u trpezariji uz hleb i buteljku crnog vina.

Ni kad su pojeli bakalara a po ulicama odjeknuli glasovi ljudi koji su bežali iz svojih bednih stanova da bi ćeretali na svežem vazduhu, prošetali, popušili cigaretu ili popili s nekim po čašicu vina, Dalmau nije ubedio majku da prestane da radi.

– Imam još mnogo posla – izgovorila se.

A kog dana nemate?, došao je u iskušenje da joj odgovori, ali to bi značilo iznova ući u vrzino kolo: „Ostavite to, majko.“ „Nije vam potrebno.“ „Ja ću vam dati novac.“ „Neće vam ništa usfaliti.“

– Mogli bismo i da se preselimo negde drugde – dosetio se da predloži jednom prilikom.

– Ovde sam živela s tvojim ocem i ovde ću umreti – odvratila Žuzefa neuobičajeno oštro. – Možda tebi ili tvom bratu i sestri ovo izgleda kao... ćumez – dodade, pomalo promuklim glasom – ali uz ove zidove su prionuli smeh i plač tvog oca; i vaš, uzgred budi rečeno. Dalmau, nema te vlage, smrada ili mraka koji bi iz mog pamćenja izbrisali sreću što sam je doživela ovde s njim, s tobom i s tvojim bratom i sestrom. Trud da izvedem na pravi put sve troje, vas srećnike od petoro dece koje sam rodila, angažovanje u borbi za radnička prava, za beskućnike, za pravdu. Nesreće i jadi, mnogo, predmnogo njih. Sve je to nastalo ovde, sine, u ovoj pećini.

Tandrkanje pedala i igala šivaće mašine što te ponekad užasno nervira... – Zamahnu rukama. – Neću ti reći da je to muzika, ali nosim ga tako duboko u sebi da me vraća u srećne dane s tvojim ocem i vama kad ste bili mali. Šivenje sad ide samo po sebi! – Nasmejala se grleno, ali to nije bilo ništa izuzev kašlja. – Moje ruke znaju šta treba da rade bolje nego umorne oči i iscrpljujuće radno vreme. – Uzdahnula je. – A dok one rade, tandrkanje šivaće mašine me podseća na prošlost, na tvog oca...

Dalmau se pokoleba u trenutku kada je majka progutala reči koje je htela da izgovori a suze joj potekoše niz obraze. Te večeri mu se učinila krhkija nego obično; bespomoćna, i dok je stajao, a njena glava mu pritiskala trbuh, ljuljuškao ju je kao malo dete u kolevci. Kasnije, u samoći svoje sobe, onog sobička bez ijednog prozora, dok su ga osećanja pekla, na svetlosti sveće, upeo se da nacрта majčino lice. Gužvao je i cepao skice jednu za drugom. Nije tako stara da bi joj se život sveo na uspomene! Što se više upinjao s drvenim ugljem i svaki put iznova nastojao da obdari crteže osmesima i živahnim pogledom, uvek su izazivali kod njega isti osećaj: da je na njima jedna tužna žena.

Sutradan ujutro Dalmau je na trpezarijskom stolu pronašao ostatke jela *bacallà a la llauna* koje je majka sakrila njemu za doručak. Još nije bilo svanulo, ali tišina na ulicama je polako nestajala. Umio se u laboru i pre nego što je seo da jede bakalara, odškrinuo je vrata druge spavaće sobe, gde su mu sestra i majka još spavale u ispreturanoj posteljini.

Na ulici je bilo sveže. Svetlost je počela da se raspoznaje iznad najviših spratova zgrada, kao da tamo gore postoji nekakav čist i zdrav svet, drugačiji od sveta galame, polumraka, vlage, prljavštine i vonja koji su saterivali u čošak žitelje barselonskog starog grada. Nije da su ljudi proklinjali svoje okruženje; naprotiv, većina je bila kao njegova mati i volela je mesto odakle je poticala, gde je živela u detinjstvu ili radila u zrelim godinama. Ne, nisu posredi bili ljudi. Gradsko veće je u zdravstvenim izveštajima tvrdilo da

su barselonsko tlo i njegov donji sloj istruleli. Vlasti su objašnjavale da glineni donji sloj tla zadržava vodu i da se, prema tome, nalazi u trajnom stanju vlage; da se tu proceđuje i taloži prljava voda, organske materije u raspadanju i fekalije; da je kanalizacija u užasnom stanju, da voda ističe i prodire u zemlju duž cele mreže; da su čišćenje i odnošenje đubreta puka tlapnja; da nema snabdevanja vodom i da je voda u mnogim bunarima na kojima se Barselonci snabdevaju prljava i zagađena. Tifus i mnoge druge zarazne bolesti postali su endemski, a stopa obolelih zbog tih uzroka bila je izuzetno visoka.

A njegova majka ne želi da ode odatle, vajkao se Dalmau kad je stigao do Katalonskog trga, ostavivši za sobom Crkvu Svete Ane. U pitanju je bila ogromna napuštena parcela na kojoj je od Svetske izložbe 1888. godine bila planirana izgradnja trga koji nije postojao, ali su ga svi već nazivali katalonskim. Pokušao je da izbegne glib i prljavštinu nagomilane na tom mestu, i koliko je mogao, zaobišao ga je dok se nije zaustavio kod ulaza u Kuću Pons, veličanstvenu petospratnicu, neogotičku, veliku, s dve kule na uglovima na čijim krajevima su stajali kupasti pokrovi, izgrađenu u poslednjoj deceniji prethodnog veka, s razvojem industrijskih umetnosti, staklarstva, kovanja gvožđa, finog stolarstva, pa i keramike koju je proizvodio Dalmauov majstor.

To zdanje arhitekta Sagnieja, podignuto u prvom stambenom bloku Paseđ de Grasije, ne samo da je predstavljalo početak modernizma u Barseloni nego je usput i utvrđivalo veoma prepoznatljivu, upadljivu granicu između dva suprotstavljena sveta, tako da bi Dalmau uvek načas zastao kod te kuće i disao duboko, gledajući čas naniže, odakle je došao, gde su mu se nalazile majka i sestra, koje su sigurno već ustale; čas naviše, na prostranu aveniju s drvoredom kroz koju je morao da prođe da bi stigao do svog posla.

Tamo je bilo sunčano. Tamo je sijalo sunce. Na tlo, na kaldrumu! A miris nije bio tako ogavan. Zapravo, ni bogataši nisu uspeli da reše probleme s kanalizacijom, i crne jame su zaudarale, ali je bar vetar odnosio isparenja, zacelo u pravcu starog gradskog jezgra, bojava se Dalmau. U tim ranim časovima nije bilo mladih

buržujki koje bi se šepurile po aveniji. Namesto njih, pekari su raznosili hleb po kućama; dostavljači; služavke, u najvećem broju lepše i svežije od svojih gospodarica, a iz ruke su im visile košare za kupovinu; radnici su hodali gore-dole; bilo je mnogo zidara; prodavaca u dućanima, i muškaraca i žena, i pravih vojski siromaha i prosjaka u redu ispred vrata za poslugu neke velike kuće jer je tog dana deljena milostinja.

– Ratno stanje! – Uzvik jednog balavca koji je prodavao novine trgnu ga iz misli. – Ratno stanje u Barseloni! – ponovi dečak energično koliko su mu dozvoljavala pluća.

Dalmau mu priđe.

– Daj jedne – zatraži, kao i još nekoliko ljudi što se sjatilo oko prodavca štampe.

Junoša natovaren novinama delio im je po primerak i naplćivao neprestano vičući kako bi privukao još mušterija.

– Civilni upravitelj predaje vlast vojsci!

Dalmau nestrpljivo pročita vest. Tačno! Prodavac se i dalje derao saopštavajući šta piše u novinama:

– Budući da nije u stanju da kontroliše radničke neredе, civilni upravitelj je predao vlast nad gradom vojsci! Vrhovni vojni zapovednik je objavio ratno stanje! Ukinute su garancije i prava građana!

Dalmau se polako udalji od krkljanca prouzrokovanog pojavom tog prvog izdanja novina, i kao da su činjenice želele da mu potvrde to što je dečko učestalo urlao, jedan tramvaj se uspeo Paseđ de Grasijom u pratnji više vojnika iz konjičkog odreda s isukanim sabljama.

U toku dana se odigralo još nekoliko izolovanih čarki, ali pred pojačanjima pristiglim iz raznih mesta u Kataloniji, štrajk je izgubio svoj zarazni uticaj i borbeni duh je jenjavao dok se sve nije vratilo u normalu a da ratno stanje nije zbog toga ukinuto.

Stigavši u fabriku, Dalmau se posvetio skicama pločica s japanskim motivima. Došlo je vreme ručku, i pošto mu Dalmau ni tog puta nije odgovorio, majstor je naredio jednom šegrtu da prodrma momka i prenese mu da ga čeka u dvorištu, u kočiji, da bi otišli kod njega na ručak. Don Manuel ga je relativno često pozivao

svojoj kući. Živeo je u Pased de Grasiji, kao pravi dobrostojeći industrijalac, u ogromnom stanu s vrlo visokim tavanicama, u neposrednoj blizini Ulice Valensija. Dalmau bi do tamo mogao otići i pešice, ali majstor je voleo da se vozi u kočiji, i prilikom ulaska i izlaska iz nje držanje mu je bilo isto kao da je krenuo da se penje uz stepenište Kraljevske palate u Madridu i smeštao se kao što bi u najboljem restoranu. Kucnuo je po krovu kočije srebrnom drškom štapa i kočijaš je krenuo.

Još nisu bili izašli iz fabrike kada je, po ko zna koji put, don Manuel mašući rukom upro prst u Dalmauovu odeću.

Takođe po ko zna koji put, Dalmau slegnu ramenima.

– Plaćam te dobro, odlično – istaknu fabrikant. – Mogao bi da se obučeš u skladu sa svojim rangom.

– Oprostite, don Manuele, ali oduvek se oblačim ovako. Vi bolje nego iko drugi znate da potičem iz siromašne porodice. Ne vidim sebe kao gospodičića.

– Nije o tome reč. Ali dobre pantalone, košulja i sako, i pristojan šešir umesto te kape od... – Opet mahnu rukom u pravcu kape koju je Dalmau gnječio u šaci. – Da si... proizvođač sandala od konoplje, na primer, to bi ti bilo dopušteno i moja draga supruga bi te primila za sto.

Dalmau je upotrebio isto opravdanje kao i svaki put kad bi majstor uporno isticao da nosi siromašku odeću i ukazivao na mogućnost da ruča s njegovom suprugom i dve ćerke – mali sin je još ručao s dadiljom – a s vremena na vreme i s ocem Hasintom, pripadnikom pijarističkog crkvenog reda, profesorom u Milosrdnoj školi Svetog Antonija, dok sede za velikim stolom od mahagonija u trpezariji majstorove kuće, dok ih služe sluge, sa srebrnim priborom za jelo oko divnih porcelanskih tanjira dekorisanih živim bojama, lanenim salvetama i tankim čašama od brušenog kristala, za koje se Dalmau plašio da će mu se slomiti u rukama ako ih samo bude gledao duže nego što treba.

– Don Manuele, znate da ne bih bio na visini vaših očekivanja, a kamoli donja Selijinih. Ne bih želeo da je uvredim. Nemam odgovarajuće vaspitanje – opet izgovori.

– Dobro, dobro... – popusti majstor. – Ali ta garderoba... – uporno je zamerao, još jednom upirući u nju. – Još bi i bila dobra za atelje. Pa ti si drugi crtač fabrike! Prvi posle mene. Trebalo bi da pružoš primer.

To je bila još jedna don Manuelova vakela. Da on stavi jedan od tih okovratnika? Možda jedan od onih koje je njegova mati sašila pre neki dan na mutnom svetlu što se uvlačilo kroz prozor stana u Ulici Bertrejans. Ne. Nikad ne bi nosio te okovratnike i manžetne, ni košulje, sakoe ili pantalone koji su izrabili majčin život! S tugom se sećao detinjstva u ritmu pedale šivaće mašine. Povremeno se budio prepadnut od tog štektanja što ga je progono u detinjstvu do najudaljenijeg kutka stančića.

– Ne osećam se lagodno, don Manuele – odvrti uljudnim ali čvrstim tonom. – Kad sam tako obučen, ne mogu da se skoncentrišem na posao. Izvinite.

Ne dajući majstoru vremena da odgovori, naslonio je glavu na prozor i usredsredio se na promatranje grada. U tim časovima je Ešampleu, bogataškoj oblasti kojom su se vozili, ratno stanje što ga je proglasio vrhovni vojni zapovednik donelo potpuni mir. Uočio je nekolicinu vojnika kako bezbrižno uživaju u prolećnom suncu i posmatraju žene u prolazu umesto da budu spremni da uguše štrajk i nepostojeće neredе. Pomislio je na Emu i Monserat: sigurno su se vratile na posao; jedna u prčvarnicu a druga u fabriku. Obe, kao i većina radnika, pomislio je, gnevne i razočarane što se umešala vojska. Večeras će se sresti s njima, osmehnuo se, a zatim su kočijaševi povici i topot kopita dva konja utihnuli pošto se kočija zaustavila ispred glavne kapije višespratnice u Paseđ de Grasiји, gde je majstor živeo s porodicom. Dalmau je više puta zatražio da don Manuel izađe prvi, kako ne bi morao da mu pomogne da siđe i da se ovaj, nepotrebno se oslanjajući na njegovu ruku ili dižući glas, šepuri pred svima što mu on pomaže, kao da je sluga, ne bi li ga kaznio što je tako obučen. Jer ubrzo zatim, u unutrašnjosti te velike buržujске kuće, s visokim stropovima dekorisanim keramikom, prepune nameštaja, slika, kipova i svakojakih ukrasnih predmeta, korisnih ili beskorisnih, don Manuel je menjao ophođenje prema Dalmauu.

Ali uvažavanje što ga je majstor možda gajio prema njemu nije delila i njegova supruga donja Selija, koja nikad nije skrivala prezir zbog Dalmauovog siromašnog, ako ne i revolucionarnog porekla. Ta žena je slabo hajala za obdarenost za slikarstvo sina anarhiste osuđenog za ubistvo. „Zasigurno ima hiljadu momaka školovanih koliko i on, pa neka su i iz siromašnih porodica“, pridikovala je don Manuelu. „Nemam ništa protiv radnika, sve dok su katolici, a ne ateisti kao taj momak.“ Osornost njegove žene prema Dalmauu nije zabrinjavala don Manuela, pošto je prava istina bila da ti pozivi na ručak nisu ništa drugo do zanimanje majstora da čuje momkovo mišljenje o poslu koji nije obavljao u fabrici, nego u ateljeu uređenom u jednoj odaji u kući. Slike. Ti radovi nisu imali nikakve veze s keramikom. Uglavnom su to bili pejzaži, mada bi se povremeno odvažio da se oproba i sa sakralnom umetnošću, pa i s ponekim portretom. Don Manuel je bio izvrstan slikar, priznat ne samo na području Katalonije nego i cele Španije. Uklapao je svoje mnogobrojne kulturne i društvene obaveze s položajem profesora u školi Ljođa. Tu je predosetio, a kasnije se i osvedočio u izvanredne umetničke kvalitete mladog Dalmaua, i zbog toga umalo da ga usini. Pomogao mu je i finansijski nakon očevog progonstva i smrti po završetku suđenja na Monžuiku; bila je to farsa od procesa koju su vlasti iskoristile da bi desetkovale anarhistički pokret zbog eksplozije bombe prilikom prolaska procesije na Telovo 1896. godine tačno ispred Crkve Svete Marije od Mora. To što je Dalmauov otac bio anarhista i revolucionar kao da nije smetalo don Manuelu, koji je u tome video priliku da radi na tome da privoli sina pristalice bezvlašća, nasilnika i ubice hrišćanskoj veri i učenju.

I pre nego što je Dalmau završio školovanje u Ljođi, don Manuel ga je zaposlio kao šegrta u svojoj fabrici. Mladićev cilj je bio da nauči sve što može o proizvodnji keramičkih pločica, i povrh svega o njihovom postavljanju na građevinu. Industrijalci nisu smeli da rizikuju da neuki zidari protraće dobar rad i da, naposljetku, graditelj pripiše proizvođačima pločica nedostatke koji bi

se mogli pojaviti na građevinama. Stoga su sve važne kuće nudile i postavljanje pločica na zdanje. Dalmau je živio u doba kad se već bio pojavio portlandski cement i doneo prevrat u lepljenju pločica. Naučio je različite srazmere gustine sloja peska koje je trebalo naneti ako su u pitanju podne ili zidne pločice; kako da namesti podne pločice na stepeništa i kolike ivice treba predvideti da bi nalegle na njih; da postavlja pločice na drvene podove, prekrivajući ih cementom uz prethodnu pripremu drveta. Naučio je i koliko dugo pločice treba da odstoje u vodi pre postavljanja; kako uvek da počne od sredine prostorije, i da ostavi krajeve za spojeve sa zidovima. Jednom rečju, naučio je sve što se moglo saznati o postavljanju pločica i mozaika sve dok, u devetnaestoj godini, sopstvenim zaslugama, nije postao prvi dizajner i crtač posle majstora. Bilo je zavisti i zle krvi, naravno, u fabrici u kojoj je mnogima teško palo da slušaju mladića koji čak nije nosio sako i šešir i donedavno je klečao pored njih, ali Dalmau je ubrzo pokazao svoje veštine i ućutkao žalbe.

Donja Selija ga je pozdravila frktanjem i smrknutim pogledom dok je prolazio kroz salon koračajući za majstorom do ateljea.

– Dobar dan, gospođo – on joj ipak ukaza poštovanje. – Gospođice – dodade blago klimajući glavom u pravcu dve majstorove ćerke, nešto mlađe od njega, možda godinu-dve, koje su ubijale vreme bezvoljno sedeći tik uz velike prozore što su gledali na Pased de Grasiju.

Majstorov sinčić je zaceo u sobi za igranje, pretpostavi on.

Lice Ursule, starije sestre, dočekalo je pozdrav uz zagonetni osmeh koji je uznemirio Dalmaua. Nije to bilo prvi put: taj osmeh, ovlaš pritvoreni očni kapci, ona sekunda besramnosti koju je dopuštala sebi, motreći da li neko gleda u nju pa možda može da je otkrije, pozivali su Dalmaua na nešto mnogo više od običnog pozdrava u prolazu kroz salon.

– Dalmau!

Poziv majstora, koji je već stigao do vrata ateljea, odagnao je ta umovanja.

– Šta misliš? – upita don Manuel pokazujući pompeznim pokretom ruke svoje poslednje ostvarenje. – Namenio sam ga da bude poklon dobrodošlice novom biskupu.

„Realistično, previše realistično“, izbegnu Dalmau da odgovori. Čitao je i pretvarao se da je skoncentrisan na delo. Nije bilo potrebe da ga preterano zagleda. Bilo je dobro... ali staromodno, nalik na tamne slike što su se mogle videti u unutrašnjosti božjih hramova. U pitanju je bio predeo grada gde se isticala crkva i u prvom planu dve uboge žene koje su se zaputile u nju. Ali nedostajala je svetlost; svetlost nasleđena od impresionizma s kojom su se čak i mnogi drugi slikari poigravali u svojim radovima. Možda se dopadne novom biskupu. Izgledala je nostalgичno. Izazivala je malo drugih osećanja izuzev duboke pobožnosti i verskog žara. „Šta misliš?“ Uvek ista pesma: mišljenje bi mu samo donelo probleme. Bio je vezan za majstora. Nije bila reč jedino o zaposlenju u fabrici keramike. Iste godine, u januaru, izvučena su iz bubnja imena barselonskih regruta starih devetnaest godina, njegovog poziva, da bi se popunili redovi vojske. Dalmaua nije pogledala sreća i odabrano je njegovo ime. Da bude dvanaest godina vezan za vojsku! Prve tri u aktivnoj službi, odsečen od sveta u nekoj kasarni; još tri godine aktivne rezerve i preostalih šest kao drugopozivac. Propast za svakog mladog čoveka, koji prekida školovanje i život, posao često neophodan u rđavim novčanim prilikama radnika, bar tokom te prve tri godine aktivne službe. Žuzefa, njegova mati, dobila je laku nesvesticu čuvši tu vest; Monserat i Ema su zavapile protiv države, vojske, bogataša i popova, a onda zaplakale, Ema neutešno, shvativši da gubi momka. Don Manuel Beljo je, međutim, jauknuo, s usana mu je sišla uljudna psovka, kao što i priliči dobrom hrišćaninu, othuknuo je, i razmislivši nekoliko časaka, ponudio Dalmauu da mu pozajmi iznos potreban za otkupninu, što je bio način na koji su se bogataši oslobađali vojske a oni koji nisu bili bogati zaduživali se do grla: hiljadu i petsto pezeta u zlatu!

Dalmau je porazgovarao sa svojim. Prihvatili su, iako su smatrali da je majstor tvrdokorni katolik, buržuj, imućni industrijalac,